

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

ligt mer utpenslat är Olssons porträtt av Henrik Schück (från Nordisk Tidskrift 1972) som onekligen utgör ett friskt och fängslande komplement till Lars Gustafssons något torra redogörelse för litteraturhistorikern Henrik Schücks vetenskapssyn. (Gustafssons viktiga arbete från 1983 refererar Olsson ej till vid omtrycket av uppsatsen.) Vidare återges Henry Olssons inträdetal 1952 om sin företrädare Bengt Hesselman i Svenska Akademien. Men ett aldeles speciellt intresse tilldrar sig onekligen vid läsningen ånyo den från Nordisk Tidskrift 1972 omtryckta uppsatsen om Hjalmar Branting, den monumentale, där den av Strindberg påverkade äktenskapsschismen mellan Hjalmar och Anna Branting ägnas en finkänslig och klargörande granskning. »Det är en patetisk historia, som går långt över den konventionella bilden av Branting och därmed kanske skänker den komplikation åt hans natur, som man har saknat och någon gång har efterlyst.»

I några studier, framför allt »Jonas på Erlingsrud», om Jonas Wærn, berörs de Love Almqvistska götiska båda ungdomsförbunden – här är Henry Olsson på sin mammas gata, som det heter, och kan hänvisa till sin på 1920-talet inledda Almqvist-forskning. När han 1964 i en av Värmlands nation i Uppsala utgiven publikation avgav sin veteranrapport från gamla tider, reflekterade han som tidig emigrant från hembygden över det genuint värmländska, vars existens han dock försiktigtvis tycks sätta i fråga. I sin studie över Henrik Schück framhåller Olsson en passant dennes som han säger »utomordentligt fina självironi, som kom honom att reagera inför varje skynt av uppblåsthet, fåfänga eller profetlater». Det är yrkesskador som kännetecknar alltför många akademiska s. k. forskarpersonligheter, men Henry Olsson förefaller lyckligt fri från dylika maner.

Ulf Wittrock

F. J. Billeskov Jansen: *Liv og lærdom. Kapitler af dansk Videnskabshistorie*. Gyldendal. Kbhvn 1983.

Högt uppe i emeritusåren är Billeskov Jansen energiskt verksam inom sitt vetenskapsområde, litteraturhistorien. I förordet till sin bok *Liv og lærdom. Kapitler af dansk Videnskabshistorie* citerar han Leibniz tänkvärda ord till en vän i ett brev från 1714: »Jag skulle önska att skribenterna ville ge oss sina upptäckters historia och skildra de etapper, längs vilka de nått fram till dem.» Billeskov Jansen följer denna uppmaning på två sätt. Dels genom de livfulla skildringar han ger av danska forskare inom naturvetenskap och humaniora från 1600-tal till 1900-tal. Dels genom att i ett slutkapitel teckna sin egen väg till och inom litteraturvetenskapen.

Den nya boken börjar han med att erkänna sin skuld till uppsaliensisk lärdomshistoria. Om intrycket av första årgången av tidskriften *Lychnos* – som han skaffade för 6: 50 – skriver han: »Det var som fick litteraturhistorien en ny dimension.»

Uttalandet måste förstås mot hans egen bakgrund. Under unga studieår vistades han i Frankrike, första gången 1928, sedan som lektor i danska vid Sorbonne under 1930- och 40-talen, den nästan obligatoriska befodringsvägen för en blivande dansk litteraturhistorieprofessor. »Under et halvt Aar i Frankrig, 1928, fik jeg en langvarig Rus i

Henri Bergsons filosofi», skriver han, och fortsätter att omtala att han senare, tillsammans med sin norske kollega vid Sorbonne, Hans Vilhelm Holst, följde Paul Valéry's föreläsningar på Collège de France och läste Benedetto Croce's estetiska arbeten.

Hans tidiga studier och forskningar satte frukt dels i boken *Sources vives de la pensée de Montaigne*, dels i den *Poetik*, som han i två delar gav ut i början av 1940-talet. Han ställde där några centrala estetiska spörsmål, utgående från frågan: vad är poesi. Han befann sig med andra ord på stor distans från den litteraturhistoriska tradition som i Sverige företrädades av Henrik Schück och dennes elever, i Norge av Francis Bull. Den som under 1940-talets sista år hade tillfälle att gästa Billeskov Jansens danska »studiekreds» bevarar ett minne av den dansk-norska estetiska skolan (några av Rokseths elever hörde också till gruppen) som en motståndsrörelse mot den äldre typen av nordisk litteraturhistoria. Billeskov Jansens första större sammanfattande litteraturhistoriska arbete heter, med tendensen klart uttryckt redan i titeln, *Danmarks Digetekunst*. Med den ville han skriva litteraturhistoria som de litterära *konstarnas* historia. Det är från genrererna han utgår, medan biografiskt och kulturhistoriskt stoff fejas undan. Det visade sig vara ett tacksamt grepp att genomföra, kanske främst för de epoker då genretänkandet inom litteraturen dominerade. – Tilläggas kan, att Billeskov Jansen hämtade sin inspiration främst från Frankrike, inte från anglosaxisk new criticism. Till denna riktning och över huvud till anglosaxisk forskning har han aldrig haft samma intima relation, vilket indirekt framgår av två små men signifikativa tryckfel i den nya boken: Harry Levins namn stavas genomgående fel, och *comparative literature* kallas *compared literature*.

Samtidigt med sina estetiska studier sysslade Billeskov Jansen – och detta är tecken på en intressant spänning och motsats i hans intellektuella perspektiv – med uppgifter av stoffhistorisk och motivhistorisk art. De bar frukt i hans imponerande arbete om Holberg som epigrammatiker och essayist. Han åtog sig att härleda Holbergs tankar i Epist-larna – som Villey gjort i fallet Montaigne – från litterära och filosofiska källor. Det ledde honom bl. a. att rekonstruera Holbergs försvunna bibliotek. Alltifrån detta verk, utkommet 1938–39, har Holbergforskning förblivit en av Billeskov Jansens lärda specialiteter, dokumenterad ännu under Holbergjubileets år 1984 i en serie uppsatser och kommenterade editioner av Holbergs huvudverk.

Till 1936 daterar Billeskov Jansen sin första kontakt med svensk lärdomshistoria och med *Lychnos*. En av hans senare kolleger som professor vid Köpenhamns universitet, Oluf Friis, hade varit Johan Nordströms personlige elev och vän under sin tid som dansk universitetslektor i Uppsala; Friis representerar den apostoliska successionen och var väl den förste i Danmark, som skrev dansk litteraturhistoria utifrån lärdomshistoriska perspektiv. Det förefaller vara först från 1950-talet som Billeskov Jansen själv utvecklar sitt lärdomshistoriska intresse i full omfattning; från detta årtionde och från senare årtionden stammar de lärdoms- och vetenskapshistoriska uppsatserna i boken *Liv og lærdom*. Flera av dem rör danskt 1600-tal. Så ett kapitel om Ole Worms, upphovsmannen till naturaliesamlingen Museum Wormsianum i Köpenhamn. Vidare avsnittet om Niels Stensen, den danske anatomen, som utom i anatomi gjorde insatser i tre nya

vetenskaper: geologi, paleontologi och kristallografi. Till 1600-talsområdet hör också en studie i nordisk emblemkonst som har beröring med Axel Fribergs bekanta avhandling om Stiernhielms Hercules.

Andra av de lärdomshistoriska kapitlen belyser vad Billeskov Jansen kallar »vort kære attende Aarhundrede». Under 1700-talet levde den C. G. Kratzenstein som skrev en avhandling om elektricitetens användning inom läkekonsten och som i fyrtio år undervisade i naturalhistoria vid Köpenhamns universitet. Till samma epok hörde den Lauritz Smith, som överförde naturrättens principer till djurens område och skrev om människans plikter mot djuren. Dit hör Knud Lyhne Rahbek, om vars ungdomsår på Herlufsholms skola Billeskov livfullt berättar, med inströdda egna minnen från den junidag år 1922, då han själv av sin far ledsagades till inträdesprovet i samma internatskola.

Frederik Billeskov Jansens far visar sig för övrigt ha spelat en icke oväsentlig roll i sonens vetenskapliga utveckling. Fadern, till yrket jurist, var en hängiven amatörarkeolog. »Det var – skriver sonen – i Arkeologien jeg lærte hvad en videnskabelig Metode er» genom att hålla föremålen i handen, att dra de nödvändiga slutsatserna från material och fyndförhållanden om form och funktion. Från dessa erfarenheter följer Billeskov Jansen linjen till sitt eget intresse för det enskilda konstverket, dess innehåll, hållning, genre, komposition och stil.

De uppsatser i den nya boken som sannolikt har mest att ge svenska läsare är de, där Billeskov Jansen ger sitt perspektiv på dansk litteratur- och kulturhistoria från vårt eget århundrade, inklusive sin egen insats. Han börjar med Georg Brandes och citerar dennes berömda ord i inledningsföreläsningen vid Köpenhamns universitet, att Danmark – »som vanligt» – säger Brandes, är 40 år efter Europa. De lärdomshistoriska kapitlen om danskt 1600-tal är delvis formade som ett motbevis mot Brandes tes. I själva verket använder Billeskov Jansen också Brandes själv som motinstans mot dogmen om Danmark som det efterblivna landet: det var dock Brandes som först presenterade Nietzsche för en europeisk publik, något som satte gränsmärke för en hel europeisk epok.

Harald Høffding är en av de danska humanister som betytt åtskilligt för den filosofiska orienteringen i Norden; Billeskov Jansen presenterar honom med den fyndiga karakteristiken »Nationens samvittighet och flere Verdensdelers Læremester i Haandbogsformat». Litteratur- och kulturhistorikern Valdemar Vedel porträtteras; i sammanhanget framhävs Vedels intressanta uttalanden om de »kärnupplevelser», som lett fram till några av hans kändaste böcker: synen av staden Nürnbergs borg och ljudet av hammarlagen gav upphovet till boken »By og borger», en gudstjänst i Gesu-kyrkan i Rom gav impulsen till Vedels bok om Barocken. Också Vedels insatser från hans sena år inom estetik blir belysta. Något snävare är det perspektiv i vilket Vilhelm Andersen behandlas. Om Paul Rubow skriver Billeskov Jansen en nekrolog, som gör intryck genom sin personliga ton och positiva hållning, särskilt då man vet hur långt avståndet temperamentsmässigt var mellan de två. Mer distansnerande är hållningen i karakteristiken av den egensinnigt originelle professorskollegan Ejnar Thomsen. Oluf Friis och hans insatser i dansk lärdomshistoria kommer aldrig på tal i boken.

I kapitlet om Harald Høffding berättar Billeskov Jansen

om sitt första möte med Köpenhamns universitet. Det ägde rum i oktober 1925, då han under en ferie från skolan i Herlufsholm hade tillfälle att bli åhörare av en disputation om begreppet Humor hos Kierkegaard; kanske fixerades då, liksom genom den unge gymnasistens läsning av Ibsen, den blivande forskarens livslånga intresse för Kierkegaard. Doktoranden hade slutat sitt anförande efter disputationen med att citera ett ord av Høffding, som vid tillfället i fråga satt på främsta bänken; Høffding hade sagt: »Jeg elsker Universitetet.» Nu, över 60 år senare, prövar Billeskov Jansen att summera sina intryck för egen räkning och frågar sig: »Gör jag det i dag?» Och han svarar, dialektiskt, »Ja. Nej. Jo, trots allt». Upplevelser av 68 års revolt och av de ideologiska och organisatoriska förändringar som följde i dess spår har gjort honom tveksam. I ett vetenskapshistoriskt kapitel »Hvad er Ideologikritik?» gör han en snabb summering av de senaste moderiktningarna och slagorden inom sin vetenskap, och markerar sin kritiska hållning till nutida ensidigheter.

I boken uppträder författaren ibland nästan monumentalt, omtalande sig själv i tredje person, som ett moment i det litteraturhistoriografiska perspektiv han tecknat. Så omtalas hans insatser vid tillkomsten av den danska litteraturhistoria i sex band, som Politikens förlag gav ut, liksom av de tolv banden av världslitteraturens historia från samma officin. Därutöver har han presterat en egen världslitteraturens historia i ett band, där han tar sin utgångspunkt i de skilda tidsåldrarnas människosyn. Mest levande står Billeskov Jansen framför oss i boken *Liv og lærdom*, då han talar om sig själv i första person, ger personliga intryck från de människor och de böcker han mött, då vi – kort sagt – möter inte bara lärdomen men bokstavligen *ett liv i lärdom*. På ett sätt som man knappast kunde ana under 1940-talet har han utvidgat sina perspektiv. Från spörsmålet om vad en dikt är har han nått fram till spörsmålet vad en människa är. Humanisten har besegtrat formalisten.

Carl Fehrman

Thure Stenström: *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900–1950*. Almqvist & Wiksell International. Uppsala 1984.

Det finns i Thure Stenströms vetenskapliga författarskap en sällsynt följdriktighet och lika sällsynt uthållighet. Redan i hans gradualavhandling från 1961, *Den ensamme. En motivstudie i det moderna genombrottets litteratur*, är Kierkegaard och Ibsen två centrala gestalter. I hans fem år senare publicerade, stort upplagda – och nu i tredje upplagan utkomna – idéhistoriska och litteraturhistoriska verk, *Existentialismen. Studier i dess idétradition och litterära yttringar* bildar Kierkegaards tänkande den självklara utgångspunkten. I fem huvudetapper följer han här idélinjer från Kierkegaard via Nietzsche, Jaspers och Heidegger fram till Sartre; den senare delen av boken ägnas åt allsidiga analyser av tre centrala verk i den litterära existentialistiska traditionen i Frankrike, alla från 1943, av respektive Sartre, Camus och Simone de Beauvoir.

Sannolikt var det redan från början Thure Stenströms syfte att förlänga perspektivet och att genomföra en studie – inom komparatismens vetenskapsramar – av existenti-